

RECENZIJOS

ZUKAS V. Lietuvių knygotyros bruožai. — V.: Mokslas, 1989. — 227, [2] p.

KNYGOTYROS RAIDOS ETIUDAI

Nauja profesorius Vlodo Zuko monografija „Lietuvių knygotyros bruožai“ pasiekė skaitytoją dėkingu metu, kai ypač išaugęs dėmesys tautos praeities ir kultūros istorijos studijoms. Ilgus metus autorius paskyrė bibliografijos istorijos tyrinėjimams, kaupė duomenis apie lietuvių spaudos raidą bei jos veikėjus. Dabar turime progos susipažinti su V. Zuko knygotyros istorijos veikalu, kuriuo siekta plačiau pažvelgti į gausią istoriografinę medžiagą, įvertinti lietuvių knygos darbininkų pastangas ir veiklą, nužymėti esmines lietuvių knygotyros tendencijas bei užčiuopti net menkiausias jos apraiškas. Sioje monografijoje, kaip ir ankstesniuose darbuose, autorius lieka ištikimas gausios faktografinės bei dokumentinės ir archyvinės argumentacijos stiliui. Tokia visos mūsų knygotyros tradicija — fiksuoti ir detaliai aprašyti kad ir smulkiausią faktą, papildantį spaudos tyrinėjimų mozaiką. „Lietuvių knygotyros bruožuose“ pateikiamos analizės, apibendrinimų ir vertinimų dėka ši mozaika įgauna ryškesnius kontūrus: matome lietuvių knygotyros retrospektyvą, pagrindinius jos raidos etapus, susipažįstame su įvairių veikėjų darbais bei jų „knygotyrine savivoka“, dvasinės orientacijos fonu, kuriame kryžiaus kelius ėjo lietuviška knyga.

V. Zukas yra plačios knygotyros koncepcijos šalininkas, ir tai nurodoma pratarmėje: „Knygotyra apima knygų leidybos teoriją [...], istoriją, metodiką [...] ir organizaciją [...], knygos meną, knygų prekybą [...], bibliografijos mokslą, bibliotekininkystę, bibliofiliją, lektologiją“ (P. 3). Tiesa, išsamiau teoriškai nepagrindus šio apibrėžimo, lieka neaišku, ar knygotyra suprantama kaip išvardytų mokslų suma, ar kaip savarankiškas kompleksinis mokslas. Tokių neaiškumų nekiltų, jei būtų detaliau panagrinėtas specifinis knygotyros tyrimų aspektas, apibūdinti knygotyros metodai. Taip pat vertėjo pateikti „knygininkystės“ termino definiciją („Knygotyra — mokslas apie knygą ir knygininkystę“, — nurodoma pratarmėje).

Tačiau teoretizavimas nebuvo pagrindinis autoriaus uždavinys. Pateikta integrali knygotyros samprata nulėmė ir monografijos apimtį, ir struktūrą. Joje nagrinėjamas platus istorinis laikotarpis (nuo XVIII a. pabaigos iki 1940 m.), derinami knygotyros, bibliografinės ir literatūrologinės analizės aspektai, atskleidžiant įvairių autorių požiūrį į knygą ir nagrinėjant jų darbus, išryškinamas draugijų vaidmuo knygotyros minties raidai.

Knygą sudaro penki skyriai. Pirmajame apžvelgiamos istorinės-filologinės G. Ostermejerio ir L. Rėzos studijos, kuriose nušviečiamas re-

liginės literatūros leidimas, kalbos analizės tendencijos, autorių įnašas į raštijos formavimo procesą. Tai mūsų knygotyros ištakos, filologinės ir istorinės knygos analizės pradžia, stimuliuojanti tolesnius lietuvių spaudos tyrinėjimus.

Antrasis skyrius — „Spaudos veikėjai apie knygas“ — tai XIX a. knygos ir literatūros veikėjų portretų galerija. Parodomas K. Bogušo, D. Poškos, S. Stanevičiaus, J. Platerio, A. Jucevičiaus, M. Akelaičio, L. Ivinskio rūpinimasis lietuviškos knygos parengimu ir leidyba, jų darbai iš spaudos istorijos bei bibliografijos. Paskelbtuose ar rankraštiniuose šių veikėjų raštuose aptikti duomenys leidžia monografijos autorių „pasekti vienų ar kitų tendencijų mūsų knygotyroje užuomazgas, sąsąjimas, daugiau puoselėtą filologinę kryptį, mažiau tytinėtą spaustuvų istoriją, dar mažiau — knygos techninės ir estetinės kultūros, platinimo ir skaitymo problemas“ (P. 16—17). XIX a. ryškėja tendencija knygų leidybą siekti su kultūros ir švietimo reikmėmis, plačiau suvokti knygos paskirtį. Įvairesni darosi spaudos analizės metodai bei vertinimo kriterijai. Praeities spaudos veikėjų pažiūrų rekonstrukcija vertinga ne tik istoriniu, bet ir metodikos aspektu, praturtina mūsų knygotyros tyrinėjimų priemonių arsenalą.

Trečiasis skyrius — tai „Aušros“ knygotyrinė problematika. V. Zukas nurodo, kad „keičiantis redaktoriams (J. Basanavičius, M. Jankus, J. Sliūpas, J. Mikšas, J. Andriulaitis), skirtingą atspalvį įgydavo „Aušros“ idėjinė ir politinė platforma, tačiau dėmesys knygai visą laiką nekito. Buvo suvokiama, kiek daug reikšmės turi knyga laikraščio visuomeninei, politinei ir kultūrinei programai“ (P. 64). „Aušroje“ buvo publikuojamos knygų recenzijos ir apžvalgos, bibliografinė medžiaga, knygos istorijos duomenys, rūpintis rankraštiniu lietuvių literatūros palikimu, knygų leidyba, platinimu, kaupimu. Autorius akcentuoja, kad „Aušra“ suvaidino svarbų vaidmenį spaudos draudimo metais propaguodama lietuvišką knygą ir žadindama lietuvių tautinę sąmonę.

Ketvirtasis monografijos skyrius skirtas žymių lietuvių spaudos ir bibliografijos veikėjų S. Baltramaičio, M. Stankevičiaus, E. Volterio ir V. Biržiškos veiklos ir palikimo analizei. Autorius įvertina kiekvieno iš jų indėlį į bibliografijos ir spaudos istorijos plėtotę, pažymi jų darbų išliekamąją vertę. Atliktų darbų pobūdis priklausė nuo to, kaip buvo suvokiama jų tikslas: autorlai, kurie bibliografiją siejo su platesniais istoriniais, filologiniais, kultūriniais interesais, paliko išsamesnius, vertingesnius darbus. Itin svarbu pažymėti, kad šie XIX a. pabaigos — XX a. pradžios bibliografai savo darbais sudarė prielaidas knygos istorijai atskirti nuo literatūros istorijos. V. Biržiška spaudos tyrinėjimams suteikė mokslinį pagrindą, nustatė lietuvių knygos istorijos objektą, tyrimo metodus ir vertinimo kriterijus. V. Zukas skiria ketletą V. Biržiškos knygos istorijos darbų grupių: visos raštijos, įvairių laikotarpių, leidinių tipų bei mokslo šakų knygų tyrinėjimai (P. 112). Be gausių istorinės problematikos darbų, V. Biržiška plunksnai priklauso ir daugybė straipsnių apie tuometinės Lietuvos knygos būklę, leidybą, platinimą, populiarinimą. Jie ir dabar yra pagrindiniai šio laikotarpio knygos istorijos šaltiniai, „pàdeda suvokti ir įvertinti knygos būklę, jos raidos tendencijas,

svarbiausias spragas ir leidinių trūkumus Lietuvoje 1918—1940 metais“ (P. 127). V. Biržiška įėjo į lietuvių knygotyros istoriją kaip reikšmingų veikalų — „Lietuvių bibliografija“, „Lietuviškų knygų istorijos bruožai“, „Aleksandrynas“ — autorius, bibliografijos ir spaudos istorijos mokslininkas, istorinės kultūrologinės lietuvių knygotyros krypties kūrėjas.

Paskutinis, penktasis, monografijos skyrius supažindina su Lietuvos Respublikoje veikusiomis dviem visuomeninėmis knygotyrosinio profilio draugijomis: Lietuvos bibliotekininkų draugija (įsteigta 1931 m.) ir XXVII knygos mėgėjų draugija (įsteigta 1930 m.). Jos įėjo į lietuvių knygotyros istoriją mokslinė, leidybine veikla.

Lietuvos bibliotekininkų draugija buvo pirmoji profesinė bibliotekų darbuotojų organizacija, kuri rūpinosi moksline ir praktine bibliotekų veikla, kadru rengimu: organizavo kursus bibliotekininkams, leido vadovėlius bei metodinę medžiagą, rinko ir analizavo bibliotekų veiklos statistiką. Draugijos susirinkimuose buvo skaitomi pranešimai iš spaudos, bibliotekų ir bibliografijos istorijos, tačiau knygotyrosinės minties raidai draugijos veikla didesnės įtakos nedarė.

XXVII knygos mėgėjų draugijos veiklą jau seniai laukė išsamesnės analizės ir įvertinimo. Jų negalėjo atstoti prisiminimų publikacijos ar publicistiniai straipsniai, o ir moksliniuose darbuose būta netikslumų (žr. Starkūnaitė V. Lietuviškos knygos užsienio parodose 1895—1940 m. // Knygotyra. — 1973. — Nr. 3(10). — P. 139.). Tad V. Zuko pateikta apžvalga yra labai vertinga. Ji detali, parengta remiantis gausiais archyviniais šaltiniais. Monografijoje nuodugniai išanalizuota draugijos veikla — susirinkimai, knygų leidyba, dalyvavimas parodose ir jų rengimas, bibliotekos kaupimas. Draugijos narius, įvairių profesijų žmones, jungė meilė ir pasiaukojimas knygai, rūpinimasis jos estetinė kultūra. „Knygos mėgėjai“ turėjo gausias asmenines bibliotekas. Gaila, kad chronologiniai monografijos rėmai neleido autoriui atskleisti jų likimo audringais karo ir pokario metais.

Kadangi V. Zuko pateikta draugijos veiklos apžvalga yra bemaž maksimaliai detali ir vargu kas ją tyrinės pakartotinai, norėtusi nurodyti keletą smulkių pastabų. Tarp draugijos narių autorius nemini V. K. Jonyno, o kalba apie jį tik kaip apie dailininką, kūrusį draugijai bei jos nariams ekslibrisus, apipavidalinusį draugijos leidinius. „XXVII knygos mėgėjų metraščio“ II tomo 211 p. pateiktame draugijos narių sąrašė V. K. Jonynas įrašytas paskutinis, 27-uoju numeriu. Jo narystė minima ir kituose šaltiniuose. Apie Vlodo Daumanto asmeninę biblioteką autorius rašo kaip apie „nelabai didelę“ (P. 181), o Zigmąs Toliušis savo prisiminimuose pažymi šį alstringą Kauno kolekcionierių, bibliomaną turėjusį apie 5000 dailiai įrištų tomų (Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius. F. 66 — 41. L. 22). Maždaug tokios pat apimties spėjama buvus ir V. Biržiškos biblioteką. Atrodo, kad T. Lomsargis nebuvo įrišęs visų draugijos leidinių, pavyzdžiui, V. Biržiškos knygelių „Bibliotekos“ ir „Bibliografija“ (P. 183).

„Lietuvių knygotyros bruožuose“ apibendrinta ir susisteminta gausi

nevienalytė medžiaga. Susipažinęs su plačia lietuvių knygotyrinės minties raidos panorama, skaitytojas gal pasiges tik baigiamųjų pastabų ir išvadų, būdingiausių lietuvių knygotyros bruožų ir tendencijų atskiro įvardijimo. Išsamia istorine lietuvių knygotyryninkų darbų analize, iki šiol negvildentų klausimų įtraukimu į mokslinę apyvertą, naujais tyrimo metodais prof. V. Zuko monografija neabejotinai užima vieną iš svarbiausių pozicijų lietuvių knygotyros darbų sąrašė.

1990 m. balandžio 26 d.

Audronė Glosienė